

Людмила Демченко, Ігор Тесленко

ТЕСТАМЕНТИ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XVII СТОЛІТТЯ *

Перша чверть XVII століття – напевне, найдраматичніший період в історії роду Острозьких. У цю добу померли всі останні чоловічі представники фамілії, внаслідок чого вона припинила своє існування. Спочатку в 1603 р. відійшов у інший світ волинський воєвода князь Олександр Васильович, за п'ять літ слідом за ним вирушив і батько київський воєвода князь Василь-Костянтин. Патріархом роду став старший брат Олександра краківський каштелян Януш Васильович, зі смертю якого в 1620 році дім Острозьких вигас «по мечу». Слід зазначити, що обоє нащадків київського воєводи мали синів, але всі вони до 1620 року померли в дитячому або юнацькому віці.

З півтора десятка осіб, чия смерть припадає на I чверть XVII ст., свою останню волю оформили на папері тільки четверо: згаданий вище краківський каштелян князь Януш Острозький, його друга дружина Катажина з Любомирських, дочка Елеонора Радзивіл і племінник князь Януш-Павло. Тестаменти трьох із них включені до даної публікації, зміст четвертого, текст якого виявити поки не вдалося, переказаний нижче. Окрім цих документів ми вважали за потрібне додати до переліку ще один – визнання, яким волинський воєвода князь Олександр Острозький призначив опікуном дітей на випадок власної смерті дружину Анну Костчанку. Цю «туторію», вписану до судових книг Люблінського Трибуналу, спадкоємці небіжчика вважали його заповітом, хоча, звісно, з формальної точки зору, вона ним не була.

У наведеному вище списку не бачимо «духовниці» одного з найвидатніших представників роду Острозьких князя Василя-Костянтина, який помер у глибокій старості і міг би завчасно попідкуватися про належне оформлення заповіту. Між тим, у розпорядженні дослідників немає жодного, навіть непрямого, свідчення на користь його існування. Схоже на те, що Острозький не відчував потреби в укладанні тестаменту після реалізації однієї з головних його задач – поділу майна між спадкоємцями. Як відомо, за кілька років до смерті київський воєвода дозволив синам розпаювати Острозьке князівство, що вони і зробили навесні 1603 року¹.

* Дякуємо за допомогу в підготовці до друку цього матеріалу Тарасу Вихованцю, Івану Гаврилюку, Богдані Петришак, Андрію Фелонюку і Маріушу Махині.

¹ Ковальський Н.П. Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический

Інші Острозькі, які померли в дорослому віці, не залишили заповіту через раптову смерть або інші, не до кінця з'ясовані причини. Йдеться про дітей волинського воєводи князя Олександра Васильовича – Адама-Костянтина Острозького († 1618) та Софію з Острога Любомирську († 1622).

* * *

Туторія волинського воєводи князя Олександра Острозького, внесена до актових книг Люблінського Трибуналу 29 квітня 1603 р., є записом усного визнанням волинського воєводи, яке він зробив цього дня в приміщенні вищого апеляційного суду Корони. В присутності своєї дружини аристократ заявив, що у випадку власної смерті передає їй право опіки над нащадками та їхній майном, «усуваючи і відлучаючи від цього опікунства всіх своїх близьких і кривних».

Зміст документа дозволяє зробити два важливих висновки. По-перше, він ще раз вказує на непрості стосунки, які склалися в сім'ї Острозьких на початку XVII ст. В історіографії добре відомо, що двоє синів київського воєводи князя Василя-Костянтина настільки нелюбили один одного, що навіть готувалися до відкритої війни за участі власних збройних формувань². Батько Януша й Олександра докладав титанічних зусиль, аби запобігти цій драматичній розв'язці і примирити нащадків. Підозрюючи, що корінь конфлікту лежав у відстоюванні обома сторонами майнових інтересів, глава дому Острозьких дав згоду на передачу синам всіх фамільних володінь, аби тільки вони «між собою в згоді і братерській любові жили, з чого би і я в старості своїй, на теє споглядаючи, тішився б»³. Сам поділ відбувся у Любліні 8 квітня 1603 р., і одразу по тому текст відповідного документа був внесений до книг Трибуналу. Саме сюди, до Трибуналу, як пам'ятаємо, рівно через три тижні після цієї події прибув князь Олександр, аби оголосити «туторію». З огляду на те, що від опіки над нащадками волинського воєводи віддалялися «всі близькі і кривні» (зрозуміло, в першу чергу рідний брат), можна зробити висновок, що справжнього замирення насправді не відбулося.

Другий важливий момент, на який вказує аналізований документ, пов'язаний із таким маловивченим аспектом біографії волинського воєводи, як історія його хвороби і смерті. Нагадаємо, що князь раптово помер 2 грудня того ж 1603 року. Про одну з головних версій смерті – отруєння – дізна-

источник // Вопросы отечественной историографии и источниковедения. – Днепропетровск, 1975. – С. 113-137.

² Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – Київ, 2012. – С. 1259-1260.

³ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі скорочення: ЦДІАК України). – Ф. 25, оп. 1, спр. 65, арк. 288 зв.

ємося зі щоденника Якіма Єрлича⁴, чий батько і дядько служили у цей час на дворі Острозьких. Поява «тutorії» якщо не спростовує, то, принаймні, підважує свідчення про раптову загибель 33-літнього аристократа. Не виключено, що ще навесні 1603 року він мав поважні проблеми зі здоров'ям або підозрював, що його життя може щось загрожувати.

Смерть князя Олександра стала великим ударом для його сім'ї, і, в першу чергу, для дружини, яка мала непрості стосунки з батьком та братом свого чоловіка. Вдова чудово розуміла, що коли не вдається до рішучих кроків, вона разом із дітьми потрапить у залежність від волі саме цих двох людей. Тому вже у грудні – на початку січня Анна Острозька перебрала під свою зверхність маєтки небіжчика – спочатку ті, які лежали у Кременецькому повіті Волинського воєводства, а потім і ті, що розташовувалися в повіті Луцькому⁵. Ініціатива пані воєводиної, очевидно, не сподобалася родині її померлого чоловіка. Від серйозних контрдій Анну Костчанку врятувало тільки те, що Василь-Костянтин і Януш Острозькі прагнули спокійно провести князя Олександра в останню путь, а жалобні урочистості були призначені аж на 23 лютого 1604 року⁶.

Розуміння безнадійності свого становища у протистоянні з такими сильними опонентами спонукало вдову оприлюднити «тutorію», що із певною натяжкою могла розглядатися у суді чимось на кшталт заповіту (якого насправді небіжчик по собі не залишив). З цією метою Анна Острозька відрядила до Кременця свого слугу Марка Грузевича, який 9 лютого 1604 р. добився згоди на вписання зазначеного документа до книг місцевого городського уряду. В наступні місяці люди княгині пред'явили завірені виписи з кременецьких городських книг у Луцьку (10 березня) та Слонімі (28 квітня)⁷. На самому погребі жінка, очевидно, іще раз переконалася у тому, що дівер і свекор мають серйозний намір позмагатися за опіку над її малолітніми дітьми та їхніми маєтностями. Це змусило Анну Костчанку звертатися до короля в надії на підтримку і заступництво. 6 березня вона написала до Сигізмунда III лист, в якому дякувала за те, що монарх надіслав для участі в поховальній процесії свого представника, а також відчайдушно просила, аби його королівська величність «з огляду на глибокий розум, і свою панську зверхність, і велику побожність» був її сирітству оборонцем. «А якби хто хотів мене і діток моїх, усупереч моїм правам і самій справедливості,

⁴ Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka / Wyd. K. Wl. Wojcicki. – Petersburg, 1853. – Т. 1. – С. 33; Южнорусские летописи / Под ред. О.И. Левицкого. – Киев, 1916. – С. 71.

⁵ ЦДІАК України. – Ф. 21, оп. 1, спр. 41, арк. 4-4 зв., 53 зв.; ф. 25, оп. 1, спр. 70, арк. 183-183 зв.

⁶ AGAD. – Archiwum Zamoyskich, № 685. – К. 43, 62.

⁷ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 72, арк. 114-114 зв.; Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 1737, воп. 1, спр. 6, арк. 505 зв. 25 червня екстракт зі слоніміських городських книг, який містив у собі кременецький випис, був внесений до актів Слоніміського земського суду. – Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 1785, воп. 1, спр. 20, арк. 249-249 зв.

утискати, [прошу], аби ваша королівстка величність зволив мене, свою вічну піддану і служебницю, під милостиву опіку свою взяти», – читаємо у ньому⁸. Утім, перш, ніж цей лист дійшов до адресата, краківський каштелян відібрав у братової ті землі, які вона посідала з кінця 1603 – початку 1604 року. Януш Острозький аргументував конфіскацію «правом своїмъ приржоным опекуньским». Маєтності він прибрав до своїх рук, «яко стрый рожоный..., зьгажаючи се в той мере во всем водлугъ поступьку и науки, опекуном в праве посполитым описаное»⁹.

Дії князя привезли до судового процесу, який точився і в луцькому гроді, і на Люблінському Трибуналі¹⁰. Під час контроверсій сторін адвокат Анни Острозької постійно апелював до «туторії», як документа, що узаконив передачу маєтностей князя Олександра його вдові. Іншої думки був юрист, що захищав інтереси князя Януша. У своєму виступі він прагнув довести, що лист на опіку, який протележна сторона називала то «ординацією», то «тестаментом», вчинена з порушенням права¹¹. Процес міг затягнутися на довгі роки, якби не обопільне рішення піти на компроміс. Відтак, 13 липня 1604 р. Януш і Анна Острозькі підписали угоду, за якою князь (сам від себе та іменем батька) визнав опікунські права невістки та обіцяв передати їй усі відібрані маєтки, а вдова волинського воєводи пообіцяла, що без поради й волі свекора та діверя не видаватиме заміж своїх дочок¹². Також обоє учасників домовленості погодилися на те, що ряд волостей Олександрової частини Острожчини, які на той час перебували в позиттєвому триманні старого князя Василя-Костянтина, після його смерті мають опинитися під опікою князя Януша аж до настання повних літ старшого з княжат Олександровичів¹³.

Заповіт краківського каштеляна князя Януша Острозького відомий завдяки внесенню його тексту до актових книг Луцького земського суду. Хоча сам документ раніше не публікувався, його зміст ретельно переказав у своїй монографії Василь Ульяновський¹⁴. Зокрема, історик розповів про час і обставини оприлюднення останньої волі краківського каштеляна, згадав, де і як мало бути поховане його тіло, хто визначений виконавцями заповіту і в який спосіб ці особи мали розпорядитися статками тестатора. Врешті, автор коротко зупиняється на причині

⁸ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – Rkps 917, s. 753-755.

⁹ ІЦДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 71, арк. 545 зв.

¹⁰ Там само. – Спр. 70, арк. 223-223 зв., 369 зв.-370 зв.; спр. 71, арк. 542-553 зв., 553 зв.-565 зв.

¹¹ Там само. – Спр. 71, арк. 548.

¹² Там само. – Спр. 72, арк. 563 зв.-564.

¹³ Там само. – Арк. 564 зв.

¹⁴ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1242-1244.

укладання заповіту, яка полягала у тому, аби розподілити між спадкоємцями рухоме майно та маєтності, що не потрапили до раніше закладеної князем Острозької ординації.

На жаль, у роботі бракує розповіді про час появи духовниці, вписаної до актових книг без відповідної клаузули. Василій Ульяновський лише обмежується згадкою про датовану 6 серпня 1619 року копію якогось Янушевого заповіту з бібліотеки Красинських у Варшаві. З огляду на загибель названої книгозбірні під час Другої світової війни, автор не наполягає на ідентичності обох актів, а відтак, і на датуванні тестаменту початком серпня 1619 року¹⁵. Із суто логічної точки зору (пам'ятаючи, що подібні документи укладалися здебільшого наприкінці життя), заповіт князя Януша цілком міг з'явитися у цей час. Утім, дата його складання повністю збігається із датою, що стоїть на заповіті племінника краківського каштеляна – Януша-Павла Острозького (про нього див. нижче), тож, очевидно, в бібліотеці Красинських знаходилася саме його копія. Крім того, при глибшому аналізі нашого джерела з'ясовується, що останні свої розпорядження Острозький оформив задовго до відходу у вічність. Заповіт був написаний не раніше 11 жовтня 1609-го і не пізніше 31 грудня 1611-го року. Перша з цих дат – день, коли старша дочка краківського каштеляна Елеонора вийшла заміж за Яна-Єжи Радзивіла (1588-1625)¹⁶. Тестатор прямо називає останнього своїм «сином», тобто зятем. Інша дата взята дещо умовно і позначає 1611 рік, коли померла друга Янушева дружина Катажина з Любомирських¹⁷. У заповіті вона згадується ще як жива¹⁸. Встановлення у майбутньому точного дня смерті цієї жінки дозволить удокладнити хронологічні межі появи досліджуваного джерела.

Заповіт Януша Острозького не має завершення, зокрема, обов'язкових для актів такої ваги підписів і печаток тестатора та свідків. Коментуючи цю особливість, Василій Ульяновський піднімає питання правочинності духовниці¹⁹, але відповіді на нього не дає. З юридичної точки зору документ, і

¹⁵ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1244.

¹⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków (далі скорочення: ANK. – AS). – TeKa XXVII, nr 95. – К. 553.

¹⁷ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1238.

¹⁸ Варто зауважити, що повного імені княгині Острозької в аналізованому документі немає, та оскільки в ньому натрапляємо на бажання тестатора бути похованим у тарновському костелі «поруч із матір'ю, дружиною та моїми родичами в тому гробі, який я сам собі замовив», зрозуміло, що свідком укладання заповіту князя Януша ніяк не могла бути його перша обрання уторка Сузання Шпереди. У названому храмі досі знаходиться їх спільний надгробок. З іншої причини відпадає можливість ідентифікації цієї жінки з Теофілією Тарлувною: княгинею Острозькою вона стала у грудні 1612 р., а згаданий у тестаменті краківського каштеляна *коронний крайчий* Ян Данилович полишив уряд крайчого у травні того ж року (*Chynczewska-Hennel T. Ostrogski Janusz // Polski słownik biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – Т. 24. – С. 486; Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziera, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, pod red. A. Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1992. – С. 64).*

¹⁹ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1244.

дійсно, викликає серйозні сумніви, які тільки підсилює детективна історія його «втрати» і «віднайдення».

Почати розповідь варто з подій осені 1620 року. 4 жовтня, приблизно через місяць після смерті князя Януша, «екзекутори» його заповіту зібралися у малопольському Чмельові, аби ще до поховання небіжчика обговорити ряд важливих питань²⁰. У четвертий день засідань справа дійшла до виплати боргів і «юргельту» слугам та приятелям Острозького. Екзекутори виявили намір ознайомитися з тестаментом, і почати розгляд питання саме з нього, «iako fundamentu»²¹, але з'ясувалося, що документ кудись зник. У рамках заходів щодо його віднайдення було опитано всіх, «którym to należało», зокрема, покойових слуг князя Януша і двох надвірних підскарбіїв – колишнього Яна Моленду і теперішнього Антонія Рачинського. Перший з них стверджував, що свого часу отримав з рук патрона тестамент, який згодом, поступаючи своїм місцем, передав Рачинському. Оскільки новий підскарбій не віднайшов документа і не згадав, як отримував його від свого попередника, а жоден реєстр звітності не міг підтвердити правоту слів цього останнього, слідчі наказали Моленді присягнути, що той і зробив. В аналогічний спосіб відвели підозру від себе й інші компетентні слуги Острозького²². Слідство, таким чином, зайшло у тупик. Втративши надію на швидке розв'язання проблеми, виконавці останньої волі померлого краківського каштеляна відклали пошуки тестаменту на майбутнє.

Перш, ніж перейти до історії віднайдення настільки цінного документа, зауважимо, що в його існуванні ніхто з сучасників не сумнівався. Віра у те, що князь Януш завчасно попідкувався про належний розподіл статків, ґрунтувалася не лише на здоровому глузді, а й на уважному читанні акту про створення Острозької ординації. Документ цей був укладений аристократом задовго до своєї смерті. У ньому неодноразово натрапляємо на згадку про заповіт. Саме він мав пояснити, кому дістанеться рухоме майно князя Януша, які суми варто виділити на його поховання і добудову закладених магнатом храмів та монастирів. Важливий момент: у фундаційному акті ординації міститься пряма вказівка на те, що Острозький іще не затвердив остаточну версію свого тестаменту²³.

Від моменту проголошення ординації (червень 1618 року) князь мав достатньо часу, аби поставити всі крапки над «і». Зрештою, смерть першого сенатора Речі Посполитої не була раптовою. Документи говорять про те, що

²⁰ ANK. – AS. – Teka XXXIII, nr 107. – S. 815.

²¹ Там само. – S. 819.

²² Там само. – S. 820-821. Присягу виголосили Ян Чаплинський, Станіслав Щепановський, Григорій Куницький та Пьотр Рокицький. Усі четверо названі «товариством» Яна Моленди – були це слуги Острозького, які допомагали підскарбію завідувати грошима князя.

²³ Див. текст акту про створення Острозької ординації 1618 р. і його переклад українською в одному з наступних номерів збірника.

стан його здоров'я суттєво погіршився за кілька місяців до трагічної події. Принаймні, уже 1 липня 1620 р. бачимо краківського каштеляна у своєму підлюблінському маєтку Валовіце²⁴, де він змушений був затримався довше, ніж звичайно. Тут князь, врешті, і помер 12 вересня²⁵. За час тривалого перебування у Валовіцах він мав можливість не тільки дописати свій старий тестамент, а й продиктувати новий. Щоправда, доповнювати відому нам першу редакцію заповіту 1609-1611 рр. жодного сенсу не було, адже за ці десять літ багато чого змінилося, і деякі з розпоряджень уже не можна було втілити у життя з об'єктивних причин. Логічніше було підготувати зовсім новий текст духовниці.

При всій вірогідності запропонованих припущень, події могли розвиватися й інакше. Не виключено, що слабке здоров'я Острозького не дозволило йому написати чи продиктувати заповіт у Валовіцах. З іншого боку, цей документ міг бути належним чином оформлений ще в проміжку між червнем 1618-го і липнем 1620-го року. У цьому контексті привертає увагу один із фрагментів згаданої вище присяги княжого підскарбія Яна Моленди. Через місяць після смерті князя цей високопоставлений слуга стверджував, що рукопис нині загубленого власноручного тестаменту патрон передав йому на зберігання два роки тому. Якщо ця процедура, і дійсно, відбулася восени 1618-го, тобто після оприлюднення акту про створення Острозької ординації (17 червня 1618 р.), напрошується висновок, що князь Януш таки дописав заповіт. Навряд чи він передавав би під особливий догляд Моленди недооформлений документ застарілого змісту. Зі слів цього ж слуги відомо, що рукопис він поклав до шухляди, «де ординації були з іншими речами». Шухляда ж, у свою чергу, була вмонтована у скриню з князівським одягом²⁶. Коли і за яких обставин документ зник із неї – про це ані сам Моленда, ані його наступник на уряді підскарбія, ані інші слуги Острозького сказати не могли.

Після завершення першої зустрічі «екзекуторів» пошуки тестаменту тривали. Зацікавлені у його віднайденні особи з числа ближчих родичів небіжчика не давали цим пошукам припинитися в надії на отримання частки спадщини. Втім, манускрипт такої ваги не міг просто загубитися. Напрошується висновок про свідоме вилучення його із шухляди з паперами Острозького. Слуги, якщо і були причетні до зникнення документа, навряд чи виступали в ролі зацікавленої сторони, яка ініціювала операцію. Швидше, це був хтось із членів родини князя Януша, невдоволений змістом його останніх розпоряджень.

Наприкінці 1620 року з'явилася інформація, що тестамент знаходиться в Дубні. 16 грудня двоє «екзекуторів» Мартин Шишковський і Анджей

²⁴ Archiwum główne akt dawnych. – Archiwum Radziwiłłów. Dział V. – Nr 11077. – K. 96-97.

²⁵ Там само. – Nr 8386. – K. 1.

²⁶ ANK. – AS. – Teka XXXIII, nr 107. – S. 820.

Ліпський, перебуваючи у Варшаві, написали лист до коменданта дубенського замку Томаша Шимковича-Скленського, в якому наказували не видавати цей документ жодній особі. Далі у тексті міститься інструкція взагалі нікого не пускати до твердині, а у випадку, якщо комусь таки вдасться відкрити заповіт, – негайно їхати до суду для внесення в актові книги скарги на порушника, причому «протестацію» слід було виголосити не тільки від імені виконавців останньої волі князя Острозького, а й від імені короля²⁷. Обставини появи цього листа і його наслідки нам, на жаль, не відомі.

Знайдений у Дубні заповіт був, очевидно, саме тим документом, який 20 січня 1621 р. пред'явив у Луцькому земському суді клієнт кн. Олександра Заславського Петро Костюшкович-Хоболтовський. Попри те, що він не мав завершення і не був скріплений підписом та печаткою небіжчика, урядники визнали документ автентичним і дозволили внести його до актових книг²⁸. На сьогодні цей впис – єдиний відомий текст заповіту князя Януша Острозького. Вище було зазначено, що датувати його слід межею перших двох десятиріч XVII ст. Зміст тестаменту застережень не викликає.

Краківський каштелян заповідав поховати своє тіло у Тарнові, підтверджував попереднє розпорядження, за яким всі його володіння мали перейти до єдиного (не названого на ім'я) спадкоємця-ордината, визначав для останнього опікунів і розподіляв рухоме майно та статки між своїми дітьми, дружиною і слугами.

Підсумовуючи, ще раз наголосимо на тому, що публікований у додатку документ є, на нашу думку, ранньою (можливо, першою) редакцією заповіту князя Януша Острозького. Існують підстави вважати, що остаточна редакція, укладена, швидше за все, восени 1618 року, була втрачена або знищена кимось із найближчих родичів тестатора. Додатковим доказом на користь існування альтернативної версії духовниці є той факт, що після смерті аристократа королю не довелося визначати розпорядників тестаменту й опікунів для неповнолітнього спадкоємця. Швидкість, з якою «екзекутори» зібралися на своє перше засідання, говорить про те, що вони ще до вересня 1620 року добре знали про свою майбутню місію, про яку їх заздалегідь повідомив сам краківський каштелян²⁹.

²⁷ ANK. – AS. – TeKa XXXIII, nr 97. – S. 725.

²⁸ ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 27, арк. 247: прийнявши документ з рук Петра Костюшковича-Хоболтовського, судові урядники його прочитали, «а видечи тотъ тестаментъ увес власною рукою помененого ясне освещеного годъное памети княжати его м[и]л[о]сти Януша Острозького, кашталіана краковьског[о], полскимъ писмомъ писаный, и жадъное вонъпшivosti в себе не маючий, судовъне его с повинъности нашео принявъши, до книгъ земьскихъ луцькихъ вписати есмо такимъ порядкомъ, яко естъ написаный, казали».

²⁹ Серед цих відповідальних осіб був лише один чоловік, ім'я якого фігурує одразу в обох редакціях тестаменту – це слуга князя Ян Вепицький. Частина з його колег по першому списку «екзекуторів» померла ще до вересня 1620 року, однак живими залишалися Станіслав Жулкевський († 1620), Ян-Кароль Ходкевич († 1621), Гаврило Гойський († 1623), Мартин

Заповіт княгині Катажини Острозької, яка походила з роду Любомирських і була другою дружиною краківського каштеляна князя Януша, досі не віднайдений. Єдина згадка про цей документ міститься у щоденнику засідань комісії «екзекуторів», що зібралася по смерті її чоловіка на початку жовтня 1620 р. У перший же день діяльності комісії брат Катажини коронний крайчий Станіслав Любомирський вимагав від розпорядників останньої волі Януша Острозького повернути йому рухоме майно сестри і сплатити 97.003 злотих. Левину долю цієї суми (60.000 злотих) краківський каштелян записав дружині в оправі віна, а решту позичив у неї ж під боргові листи³⁰.

Члени комісії виявили готовність задовольнити клопотання Любомирського, але зазначили, що мають інформацію про тестамент, в якому жінка відписала 10.000 злотих з «оправної суми» на Межиріцький францисканський монастир, де було покладене її тіло³¹. Цю суму «екзекутори» передали на тимчасове зберігання белзькому воєводі Рафалу Лещинському. Межиріцьким францисканцям потрібно було негайно пред'явити перед ним своє право на гроші, і якби до поховання краківського каштеляна відповідні документи віднайти не вдалося – 10.000 злотих автоматично переходили б до рук Станіслава Любомирського³².

Звернімо особливу увагу на унікальну звістку про погребіння Катажини Любомирської в Межирічі під Острогом. Ані в сучасному каталозі поховань членів волинських княжих родин, ані в працях, дотичних історії обителі, інформації про це ми не знайдемо³³. Навіть у фундаційному привілеї, яким Януш Острозький передав францисканцям межиріцький костел і розташовані поруч із ним будинки та землі, жодного слова про поховання немає. Нагадаємо, що княгиня померла у 1611 році, а фундація монастиря датована 28 червня 1612 р.³⁴

Бронеvський († 1624), Ян Данилович († 1628), Гермолай Лігенза († 1631). Жоден з них до остаточного складу опікунчої ради допущений не був.

³⁰ ANK. – AS. – TeKa XXXIII, nr 107. – S. 815-816.

³¹ Там само. – S. 816: «nieboszka pani krakowska, siostra ie[gl]o m[ilo]sci, iako mamy wiadomosc y przestroę, s tey swoiey oprawy testamentem legowac y naznaczyc by miala pewną sunnę do klasztoru miedzirzickiego, gdzie w kosciele ciało iey lezy».

³² Там само. – S. 816-817.

³³ Яковенко Н. «Погреб тілу моему вибираю с предки моими»: місця поховань волинських князів // Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. – Київ, 2012. – С. 105-145; Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. / Z przedmową A. Jablonowskiego oraz życiorysem autora przez H. Mościckiego. – Kraków, 1913. – S. 204-215; Rawita-Gawroński F. Klasztor oo. Franciszkanów w Międzyrzeczu Ostrogskim: Szkic historyczny // Przewodnik nauowy i literacki: Dodatek miesięczny do "Gazety Lwowskiej". – Lwów, 1917. – S. 943-960; Molendziński K. Klasztor pofranciszkański w Międzyrzeczu Ostrogskim // Rocznik Wołyński. – Równe, 1935 – T. 4. – S. 103-136.

³⁴ Biblioteka PAU i PAN w Krakowie. – Rkps 3856, k. 5-6 v.

Заповіт Елеонори з князів Острозьких (дружини троцького каштеляна Яна-Єжи Радзивіла) є поки що єдиним документом нашої серії, який зберігся в оригіналі (Головний архів давніх актів, Варшава).

Заповіт, писаний власною рукою жінки, містить її підпис та печатку. Звертає увагу відсутність на документі дати. Зі змісту випливає, що останні свої розпорядження Елеонора сформулювала у другій половині 1617-го або на початку січня 1618-го року. Впевненість у тому, що документ не міг з'явитися раніше, спирається на той факт, що у ньому згадується народжений 23 червня 1617 року³⁵ рідний брат тестаторки Януш-Володимир Острозький. Хлопчик прожив всього півроку і помер невдовзі по тому, як 6 січня 1618 року відійшла у вічність сама Елеонора³⁶.

На початку документа дружина троцького каштеляна доручає чоловікові поховати її тіло одразу по смерті, без тривалих приготувань і перевезень, там, де помре. На храм, у якому лежатимуть тлінки, виділяла суму в 2.000 злотих. Ще три тисячі слід було витратити на жалобні урочистості. Пожертви на костели й католицькі святині в Язлівці, Тарнові, Несвіжі й Вільні становили від кількох сотень до тисячі злотих, чотири тисячі призначалося на розрахунок зі слугами.

Важливу частину спадщини по Елеонорі складала кілька десятків тисяч злотих, в яких жінка тримала маєтності свого першого чоловіка Гієроніма Язловецького († 1607). Родичі останнього повинні були викупити ці володіння, а виручені кошти розподілялися за таким принципом: 20.000 тестаторка відказувала брату Янушу-Володимиру, 10.000 перепало сестрі Єфросинії Заславській, її ж діти діставали по тисячі злотих. Решту суми слід було передати чоловікові. З рухомих речей окремо згадано подарований батьком «клеїнот» – хрестик із діамантом, рубіном та смарагдом. Його Елеонора відказувала щойно народженому братові, якого ще сподівалася побачити перед смертю.

Переходячи до питання про те, як виконувалася остання воля жінки, значимо, що принаймні один із пунктів заповіту її вдівець порушив. Тіло небіжчиці чекало на погребіння цілих півроку. Ян-Єжи Радзивіл не приховував смерті дружини, але в листах до її родичів дуже коротко повідомив про обставини цієї події. Поведінка троцького каштеляна мала спровокувати гостру реакцію батька Елеонори Януша Острозького, який наполегливо

³⁵ ANK. – AS. – Teka XXXI, nr 54. – K. 301: лист кн. Януша Острозького до зятя кн. Олександра Заславського з повідомленням про народження сина (Литовиж, 23.VI.1617). В історіографії зустрічається помилкова дата народження Яна-Володимира 23.IV.1617 р., див. *Chynczewska-Hennel T. Ostrogski Janusz // Polski słownik biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – T. 24. – S. 486.*

³⁶ *Chynczewska-Hennel T. Ostrogski Janusz. – S. 485; Lulewicz H. Radziwiłł Jan Jerzy // Polski słownik biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1987. – T. 30. – S. 199.*

радив іншому своєму зятю Олександру Заславському «не упускати те, що належить дружині»³⁷. Йшлося, в першу чергу, про «язловецьку суму».

Виконати наказ тестя Заславському було непросто. Аби дізнатися, на яких умовах Елеонора посідала Язлівець і чи не відписала його перед смертю чоловіку або комусь іще, довелося наймати людей, здатних відшукати ці записи в актових книгах судових установ Львова й Тереховлі. В останні дні січня князь Олександр ще не знав, залишила пані троцька по собі тестамент чи ні³⁸. Перша нагода побачити його на власні очі випала лише навесні. Наприкінці березня на Волинь прибув сам Радзивіл. 1 квітня він зустрівся із подружжям Заславських в їхній головній резиденції. Розмова проходила за зачиненими дверима, однак її зміст нам відомий завдяки двом листам, відісланим із Заслава до двору Януша Острозького³⁹. Детальніший із них був адресований пану Меджибожу⁴⁰, який часто виконував роль посередника у контактах князя Олександра із тестем. Цей чоловік перебував поруч із краківським каштеляном як вихователь його онука й майбутнього спадкоємця Францішека Заславського (княжич був сином Олександра; уже кілька років він жив не зі своїми батьками, а з дідом).

Оскільки Радзивіл прибув до Заслава 31 березня ввечері, розмову перенесли на наступний день. Після ранішньої меси троцький каштелян і подружжя Заславських усамітнилися в одній із кімнат замку. Спершу ініціатор зустрічі згадав, що вже побував на аудієнції в тестя, якому показував тестамент померлої дружини. Цей документ він привіз із собою й до Заслава. Перед тим, як передати його на прочитання господарям замку, Радзивіл запевнив, що зичить із ними приятельської згоди⁴¹. По тому Заславські ознайомилися зі змістом розпоряджень Елеонори. Увагу князя Олександра привернули деякі особливі характеристики документа: по-перше, він був писаний власною рукою небіжчиці; по-друге, дати в ньому не було, але з окремих тез випливало, що заповіт споряджений після народження у краківського каштеляна сина Януша-Володимира; по-третє, завершував духовницю тільки один підпис, і

³⁷ ANK. – AS. – Rękopisy, nr 75, t. 1. – S. 402.

³⁸ Там само. – S. 402-403.

³⁹ Там само. – S. 466-467 (до пана Меджибожа), 468 (до кн. Януша Острозького). Обидва листи написано в Заславі 6 квітня 1619 р.

⁴⁰ Анджей Меджибож (Andreas Międzyboż) – один із псевдонімів сзуїта Войтеха Росцішевського, див. *Яковенко Н.* Топос «з'єднаних народів» у панегіриках князям Острозьким і Заславським (біля витоків української ідентичності) // *Яковенко Н.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII століть. – Київ, 2002. – С. 262.

⁴¹ На початку року Заславські (очевидно, за вказівкою краківського каштеляна) готувалися до судового процесу проти Яна-Єжи Радзивіла. Принаймні, про це свідчить «пленіпотенція» княгині Єфросинії, видана у Володимирському городському суді в присутності чоловіка 1 лютого 1618 р. Відповідно до цього документа, жінка надіялася лупцького мостовничого Олександра Зубцовського і володимирського граничного коморника Григорія Черника правом захищати її інтереси в судах у справі про спадок безпотошно померлої сестри, див. ЦДІАК України. – Ф. 27, оп. 1, спр. 25, арк. 537 зв.-538 зв.

належав він самій тестаторці; по-четверте, документ уже був оприлюднений і вписаний до книг Новоградського гродського суду⁴².

На пряму пропозицію Радзивіла домовитися Заславський відповів у дипломатичний спосіб: насамперед підкреслив, що маючи подвійне споріднення з гостем («*mając dwoje spowinowacenie z Ks. J. Mścią*»), і сам бажає уникнути судової волокити, яка тільки помножує неприязнь між людьми. Водночас, промовець відверто визнав, що на його подальші дії вирішальний вплив матиме позиція їхньої спільної тестя Януша Острозького. Обіцяв чимшвидше написати до останнього і сподівався на відповідь від нього за два тижні⁴³. В листах до краківського каштеляна і пана Меджибожа князь Олександр м'яко натякав на те, що бажано в цій справі піти на компроміс і про все домовитися, адже у Великому князівстві Литовському суди будуть прихильнішими до Радзивіла. На думку Заславського, найкраща нагода зібратися і обговорити дражливі питання випадала вже незабаром, коли стартували засідання Люблінського Трибуналу. Брати участь у них планував і сам князь Олександр, і його швагро⁴⁴. Краківському каштеляну нескладно було би приєднатися до них, тим більше, що він у цей час проживав у своїх малопольських маєтках і до Любліна навідувався регулярно.

Проте план Заславського чомусь не спрацював. Сам він просидів у Любліні з 20 квітня до самого кінця травня⁴⁵, але зустріч зацікавлених сторін у цей період так і не відбулася. Червневє листування князя Олександра із Радзивілом та своїми «приятелями» підтверджує наш висновок: навесні проблему вирішено не було. Троцький каштелян плекав надію знайти спільну мову з родичами померлої жінки на її похороні, що мав відбутися 21 червня того ж 1618 року в Несвіжі⁴⁶. На запрошення швагра князь Олександр відповів відмовою. Часу на подорож у нього начебто не знайшлося через важливі справи на Трибуналі, а жінка перебувала в такому становищі, «*że nie tylko tak daleką drogę odprawić, ale i za próg wychylić się bez niebezpieczeństwa nie może*»⁴⁷. За таких обставин подружжя Заславських у Несвіжі мав представляти хтось із родичів, старших слуг чи приятелів. Ця ж особа повинна була в усній формі повідомити Радзивіла, якою є нинішня позиція князя Олександра щодо спадщини жінчиної сестри.

⁴² ANK. – AS. – *Rękopisy*, nr 75, t. 1. – S. 467.

⁴³ Там само. – S. 467-468.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Там само. – S. 478-493.

⁴⁶ Хоча храм у тексті прямо не названий, нескладно здогадатися, що тіло «пані троцької» поклали в сзуїтському костелі, що був родовою усипальницею Радзивілів. Тут же згодом (10.II.1626) поховують і самого князя Яна-Єжи, див. *Lulewicz H. Radziwiłł Jan Jerzy*. – S. 199.

⁴⁷ ANK. – AS. – *Rękopisy*, nr 75, t. 1. – S. 507. Процитована фраза – очевидний натяк на вагітність дружини. 5 липня 1618 р. вона народила в Широцьку дочку, яка померла у той саме день одразу після хрещення, див. Там само. – S. 524.

Кому ж випала відповідальна місія? Варіантів було кілька. Спочатку Заславський звернувся до «повинного приятеля» Мартина Чаплича-Шпановського⁴⁸, а коли той відмовився – чи то за порадою волинського стольника Андрія Боговита⁴⁹, чи то за власним рішенням написав до луцького підсудка Михайла Гулевича-Воютинського. Останній прохання Заславського не відхилив. Зміст спеціально підготовленої і переданої Гулевичу інструкції князя Олександра свідчить про небажання брати за основу угоди тестамент Елеонори Радзивіл. Захищаючи інтереси дружини, волинський аристократ висунув вимогу передати їй ту частку рухомого майна «пані троцької», яку вона дістала від батьків. Виявляється, що старша дочка Януша Острозького отримала в посагу практично всі материні скарби. Заславський наголошував на тому, що і сама Елеонора, розуміючи, «iż i jednego namniejszego po niebożce księżnie matce swej żona moja nie wzięła kleinotu», не раз обіцяла молодшій сестрі поділитися статками⁵⁰.

«Язловецька сума» в інструкції не згадана жодним словом, однак з листів Олександра Заславського випливає, що вона так само його цікавила. Збір інформації про маєтки вигаслого роду, контакти з їх адміністраторами влітку 1618 року тривали⁵¹. Як саме завершилася боротьба між спадкоємцями Елеонори з Острога Радзивіл нам не відомо. В історіографії відзначено, що свою частку Язловецького маєтку троцький каштелян записав великому коронному маршалку Миколаю Вольському⁵².

Заповіт князя Януша – Павла Острозького в науковий обіг був уведений ще в 1936 році. Наприкінці ХХ ст. повторну публікацію цього документа з розлогою передмовою і коментарями підготував польський дослідник Якуб Кус⁵³.

⁴⁸ ANK. – AS. – Rękopisy, nr 75, t. 1. – S. 506 (лист до Мартина Чаплича з проханням поїхати в Несвіж для участі в жалобних урочистостях; Широцьк, 13.VI.1618 р.).

⁴⁹ Там само (лист до Андрія Боговита з повідомленням про своє рішення звернутися до Мартина Чаплича і проханням поради, кого можна було би відрядити до Несвіжа, якщо той відмовиться; Широцьк, 13.VI.1618 р. Звертаємо увагу на те, що Боговита був давнім сателітом дому Острозьких. Пишучи до нього, князь Олександр, можливо, сподівався дізнатися, якою щодо цього є думка не так самого волинського стольника, як його покровителя Януша Острозького).

⁵⁰ ANK. – AS. – Rękopisy, nr 75, t. 1. – S. 508.

⁵¹ Там само. – S. 523-524, 536-538.

⁵² Lulewicz H. Radziwiłł Jan Jerzy. – S. 199.

⁵³ Makara J. Dzieje parafii jarosławskiej od początku do r. 1772. – Jarosław, 1936. – S. 126-128; Kus J. “Wielkie, ale krótko trwale oyczyzny nadzieie...” Adam Konstanty i Janusz Paweł książęta Ostrogscy, wojewodzice wołyńscy // Muzeum w Jarosławiu. Zeszyty muzealne. – Jarosław, 1998. – S. 7-21, 116-119. В українській історіографії зміст тестаменту розглянули Тарас Вихованець і Василь Ульяновський, див. Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острого, 2001. – С. 35; Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1270-1272.

Тестамент оформлено у Любліні в помешканні дружини княжого слуги Людвіка Понятовського 6 серпня 1619 року. Прийнято вважати, що Острозький помер того ж дня і тут же⁵⁴. Щодо причин передчасної смерті 20-річного юнака в документі не зроблено жодного натяку.

Умовно заповіт можна поділити на дві частини. У першій містяться цілком прогнозовані розпорядження щодо місця погребіння тіла (ярославський фарний костел, поруч із труною старшого брата Адама-Костянтина), визначення спадкоємцями рідних сестер, а розпорядником тестаменту – матері. Сюди ж можна включити перелік пожертв на храми і монастирі як в межах Острожчини (Ярослав, Остріг), так та поза ними (Люблін). Із цього списку (і тільки із нього!) дізнаємося, що в острозькій фарі спочивало тіло близького родича Януша-Павла – його дядька князя Костянтина Васильовича († 1588). Молодий католик-конвертит не забув у заповіті і про православні церкви, яким слід було повернути відібрані раніше данини (у разі, якщо настоятелі храмів пред'являть на них відповідне «право»).

У другій частині документа князь щедро наділяв власних слуг гроши-ма й маєтностями. Попри заклик Острозького неухильно виконати всі його розпорядження, навряд чи би хтось зі спадкоємців на таке погодився. Надто вже великі суми і надто багато земель довелося б передавати до рук колишніх підопічних небіжчика. Завершальна частина заповіту, викладена у вигляді своєрідної «стенограми», будить підозру в тому, що дворяни князя, скориставшись німецьким станом здоров'я патрона, сфальшували його духовницю. Цікаво, що практично всі заявлені у тексті свідки, за винятком люблінського публічного нотаріуса й вїйта Себастьяна Каєка, були слугами Януша-Павла. В переліку немає жодного сенатора, жодної поважної духовної особи, жодної людини, чие становище у суспільстві було би близьким до становища тестатора.

Тож не дивно, що вже незабаром виринула інформація про підробку заповіту. Єжи Тимошевич в одному з листів до свого патрона краківського каштеляна Януша Острозького називав навіть конкретні імена. У фальшунанні документа він звинувачував слуг небіжчика – насамперед Миколая Кричевського і Стефана Войнаровського. У згоді із ними «працювали» Якуб Шумовський, Миколай Глембоцький та інші особи. Свідчення Тимошевича дуже важливі, адже цей шляхтич перебував у Любліні в день смерті юного Острозького. Більше того, змовники і його самого намагалися схилити до підписання тестаменту. Відповідна пропозиція пролунала в присутності князя Януша-Павла, а також люблінських вїйта і писаря. Не відомо, як би завершилася сценка, якби в цей час до помешкання Понятовських не зайшов краківський каштелян. Щойно почувши про його наближення, Войнаровський вихопив із рук княжича і заховав «той скрипт», а вїйту і

⁵⁴ *Вихованець* Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – С. 34.

писарю наказав вийти з кімнати⁵⁵. У розповіді про те, як приховували від старшого з Острозьких наявність тестаменту Острозького молодшого, цікавий досі незвучений в історіографії факт відвідин князем Янушем свого племінника в останній день його життя.

Після смерті Януша-Павла Олександровича заповіт, вписаний до нотаріальних книг Себастьяна Каєка, був облятований в актах Люблінського гродського (22 серпня) та Луцького земського (4 жовтня) судів. Оприлюднення останніх розпоряджень князя мало місце задовго до його поховання, що відбулося наприкінці жовтня. В обох випадках документ принесли на уряд слуги небіжчика, а не його ближчі родичі чи уповноважені ними особи. Надмірна ініціативність дворян Януша-Павла викликала гостру реакцію його матері. Ще коли тестамент було пред'явлено в Луцьку, слуга княгині Даніель Зенкевич без особливого успіху пробував завадити вписанню до актових книг фальшивки, яку «и суд Головный Трибуналский принять не хотел»⁵⁶. В окремій скарзі, виголошеній від імені Анни зі Штемберка Острозької, її дочок і зятя Станіслава Любомирського, Зенкевич протестував проти відповідного рішення судових урядників, а слуг Януша-Павла звинувачував у тому, що вони діють таємно, «не чекаючи не только росправы погребовое, яко се во всѣх домах и фамилиях заховует, але и погребу самого, который дотол зложоный не ест, и тѣло еще на марах лежит непохованое»⁵⁷.

Погреб одного з останніх чоловіків роду Острозьких відбувся в Ярославі 29 жовтня 1619 року. Жалобна церемонія і подальша доля слуг небіжчика описані в спеціальних публікаціях⁵⁸. З усіх зазначених у заповіті розпоряджень виконано тільки ті, в яких ішлося про місце вічного спочинку тестатора і успадкування його маєтностей сестрами.

⁵⁵ AGAD. – Archiwum Potockich z Łańcuta. – Rkps 1544, s. 1-2. Лист Єжи Тимошевича до кн. Януша Острозького написаний у підлюблінських Якубовіцах (маєток краківського капітляна) 2 вересня 1619 року. Дата відвідин шляхтичем смертельно хворого Януша-Павла Острозького в джерелі не називається, але з тексту випливає, що описані ним події відбувалися того ж дня, коли княжич помер.

⁵⁶ ЦДДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 25, арк. 35 зв.

⁵⁷ Там само. – Арк. 289-289 зв.

⁵⁸ *Вихованець Т.* Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – С. 35; *Він же.* Острозький Януш-Павло Олександрович // Острозька академія XVI-XVII ст. 2-е вид., виправлене і доповнене. – Острог, 2011. – С. 334; *Тесленко І.* Двір князя Януша-Павла Острозького // Кризь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. – Львів, 2012. – С. 417-448.

Публікація документів

№ 1

1603, вівторок після неділі Кантате (29 квітня). Люблін. – Туторія князя Олександра Васильовича Острозького

Actum Lublini in Judicys Ordinariis Generalibus Tribunalis Regni Feria Tertia post Dominicam Cantate proxima A[nn]o D[omi]ni millesimo sexcentesimo tertio.

Coram Iudicio Ordinario Generali Tribunalis Regni et actis praesentibus personaliter comparens illustris et magnificus Alexander Dux in Ostrog, pallatinus Wolhiniae, recognouit libere, quia ipse mortalitatis suae maemor uariisque fortunae procellis se subiectum videns ne scilicet post suum de hac luce decessum liberi sui in administratione bonorum morte sua derelinque adorum periclitentur neue in educatione praducali eorum conditione aliquid eis desit || [арк. 114 зв.] is omnibus ire volans dum per valetudinem viresque ac Dei benignitatem licet liberis suis charissimis iam per Dei gr[at]iam genitis et in post Diuina fauente clementia nascendis filys filiabusque suis cum illustri et magnifica Anna de Stemburg consorte sua charissima procreatis et procreandis bonisque in vniuersum omnibus ac summis quibusuis pecuniarys morte sua derelinquendis facit constituit inscribit et ordinat praesentibus supremam Tutricem gubernatricem et administratricem praefatam illustrem et magnificam Annam de Stemburg consortem suam charissimam remouendo et alienando ab eadem Tutoria omnis propinquioris consanguineos suos quibus id de iure imcumberet soli huic praefatae tutrici dando et concedendo plenariam et omnimodam facultatem liberos charissimos educandi filiabus dotem assignandi easdemque in matrimonium ellocandi bonis eorumque liberorum suorum disponendi sumas a quibus uis creditoribus leuandi de eis quietandi et alia quae munus et ratio boni tutoris exposcit in talibus agendi praesenti recognitione mediante saluam sibi facultatem reseruando inscriptionem hanc tutoriae cassandi tollendi immutandi et corrigendi prout sibi melius et vtilius videbitur.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 25, оп. 1, спр. 72, арк. 114-114 зв.

Оригінал (запис у трибунальських книгах від 29 квітня 1603 р.): не зберігся

Копії:

1. ЦДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 72, арк. 114-114 зв. Слуга княгині Анни Острозької Олександр Брудзевський 10.III.1604 р. пред'явив у Луцькому городському суді екстракт з кременецьких городських книг зі вписанням туторії кн. Олександра Острозького. Як впливає з цього екстракту, до Кременця документ привіз 9.II.1604 р. інший слуга княгині Марко Грузевич (фрагменти кременецьких городських книг за лютий 1604 р. див. Там само. – Ф. 21, оп. 1, спр. 41; серед кількох збережених записів

за цей місяць тютюру немає). Кременецький екстракт був завірений двома печатками і підписом гродського писаря Федора Бруяки, а трибунальський – люблінською земською печаткою і підписом люблінського земського писаря Миколая Бродовського («Nicolaus Brodowski, n[otarius] t[errae] Lublin[ensis]»).

2. Національний історичний архіву Беларусі. – Ф. 1737, воп. 1, спр. 6, арк. 505 адв. Слуга княгині Анни Острозької Іван Ордиш 28.IV.1604 р. пред'явив у Слонімському гродському суді екстракт з кременецьких гродських книг від 9.II.1604 р. зі вписанням тютюру кн. Олександра Острозького.
3. Національний історичний архіву Беларусі. – Ф. 1785, воп. 1, спр. 20, арк. 249-249 адв. Слуга княгині Анни Острозької Миколай Житкевич 25.VI.1604 р. пред'явив у Слонімському земському суді екстракт зі слонімських гродських книг від 28.IV.1604 р. Останній був завірений урядовою печаткою і підписом слонімського підстоля і гродського писаря Адама Лукашевича.

Публікація: *публікується вперше*

Переклад *

Діялося в Любліні у Генеральному Коронному Трибуналі на третій день після найближчої неділі Кантате року Божого 1603.

Перед Генеральним Коронним Трибуналом і актами особисто з'явившись, славетний і ясновельможний князь Олександр з Острога, волинський воевода, вільно визнав, що пам'ятаючи про свою смертність, і наражаючи себе на різні життєві бурі, і як зазвичай після свого відходу з цього світу прагнучи вчинити свою волю у розпорядженні добрами, залишеними після своєї смерті, і щоби ніщо цих умов не занехаяло, усьому цьому бажаючи опертись, отже, через фізичний стан та сили, а також Божу ласку, як годиться дітям своїм найдорожчим, як тим, що зараз з ласки Божої народжені, так і тим, що надалі з прихильністю Божою родитимуться, синам і дочкам, з славетною та ясновельможною Анною де Стембург, дружиною своєю, народженим і ще не народженим, усі добра і грошові суми, що після смерті залишаться, вчинив, постановив, відписав і призначив у присутності найвищої опікунки, регентки і управительки згаданої славетної і ясновельможної Анни де Стембург, своєї найяснішої дружини, усуваючи і відлучаючи від цього опікунства всіх своїх близьких і кривих, опираючись на право, єдиній згаданій опікунці даючи і дозволяючи повну і цілковиту можливість навчати дітей, дочкам дати посаг, їх же видати заміж, і добрами своїх дітей розпоряджатись, звільняти певні суми від прав кредиторів на них, з них поквитовуватись, і інше, що до обов'язків і рації опікунів належить в таких справах, цим зізнанням залишає за собою право впис цього опікунства скасувати, анулювати, змінити і покращити так, як собі буде за краще і корисніше вважати.

* Переклад Богдани Петришак.

№ 2

Між 11 жовтня 1609 і 3 травня 1612 р. Без місця. –
Тестамент кн. Януша Васильовича Острозького

In Nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. + Sancte Individuae Trinitatis⁵⁹.

Ia, sluga Boży Ianusz x[iąze] Ostrozsky, castalan krakowsky, uważaiąc, że nic pewniejszego nad śmierc, a kożdemu ten losz przyiąc słusznie przychodzi, abi iako człowiekowy krzescianskiemu v bogoboinosci i v dobrem porządku umrzec sie dostało, za czaszu kresz [swo]i⁶⁰ upatrując, takie postanowienie ostatniey woli swy z dobrim rozmyslem, y dobrze zdrowem bendąc na czielie, czynię.

Naprzod tedy po przemienieniu mim, oddawszy ducha mego Panu Bogu, ziemi czialo aby iako naprzeczyy oddane było proszę, ktore aby pogrzebione było wedlie wiari mey catoliczky rzymsky w koscielie tarnowskim podlie matky, zony y krewnych mich w grobie tem, ktorым sobie robic dał, ktorego iesliby śmierc zakroczyła doplaczicz, a pogrzeb uczniwy wedle zwiczaiu ludzi dobrze urodzonych sprawic, na ktorim nic ku chlubie swiata albol obrzydliwy pysze abi sie dzialo, iedno ku chwale Bozei, v powadze family się dzialo, ktori iednak ze wszitkim aby nie kostował dziesiączy tiszęczy złotych polskich, rachuiąc w kozdi złoti po gr[oszy] trzidziestu.

Opiekuny⁶¹ na troie rozdzielam: iednich kładę za obroncze, iako iasnie wielmoznego Krzystofa Mikolaia Radziwila, wo[iewodę] wilenskiego, Carola C[h]odkiewicza, starostę zmudzkiego⁶², Stanisława Zol[kiewskiego], wo[iewodę] kyow[skiego], het[mana] koronnego, I[ana] Danilowicza, kraiczego koronnego, Iadama Sieniawskiego, podczaszego koronnego, Iana Swossowskiego, pisarza lwowskiego, Woicziecha Humniczkiego, stolnika kamienieczkiego, Marczina Broniewskiego, Marczina Dobiczkiego, Hermolausa Ligęzę, chorążego kiowskiego || [aprk. 247 зв.] Hawrila Hoskiego, Piotra Kozuchowskiego⁶³, Wieszczyckiego, podstaroscziego radomskiego, Iana Przylepskiego, podstaroscziego włodzimirskiego, a osobliwie cziniemy iako iure naturali⁶⁴ dwu należących iasnie wielmoznego Ali Alexandra z Ostroga x[ięcia] Zasławskiego, y cast[ellana] wolinskiego⁶⁵, iasnie wielmoznego Ianusza I[e]rzego x[ięcia] Radziwila, sinow mich, ktorzy super intendenti⁶⁶ nad gubernatorami maiętnosci, po mnie pozostalych, bicz maią nad temy, ktorem do gubernacy, rządzenia i gospodarstwa maiętnosc do władzi

⁵⁹ Во ім'я Отця, і Сина, і Духа Святого, Трійці Святої і Нероздільної (лат.).

⁶⁰ На цьому місці дірка від шнурків.

⁶¹ Напроти абзацу на лівому полі напис: Arczibiskup lwowski, biskup kyowski.

⁶² Слово правлено.

⁶³ Далі в тексті залишено місце для імені.

⁶⁴ за природним правом (лат.).

⁶⁵ Далі пропуск для вписання ще 1-2 імен.

⁶⁶ наглядачами (лат.).

y przyszcia lat dziedzicza do rządzenia y sprawowania się porucza[m], ktorzi to mianowani xiąże Ale[xander] Zaslowski y Ian Radziwił o wszitky gubernaty tich gubernatorow wiedziec maia, a zeby czego Boze uchowai na ktorego smierci, tedi zony ych pokąndbi ktora nowego stanu malzenskiego sobie nie obrala na miesczu mężowem też mocz y władza miec ma.

A gubernatorowie maiętnosci w ordynatiei mianowanego dziedzicza maia anuatim⁶⁷ wedle ordinacy dawac pomienionim czorkom mim Leonorze y Efroginię po dwudziestu tiszęczy zlotich polskich, kozdi rachuiąc po gr[oszy] 30, także i dziedzic gdi przydzie do dierzenia aż do ziwota ich też summę pomienioną placzie ma, iakoż y w ordynatiey samy się tego dotknelo iasnie.

Slugom dwornem naznaczam pięc tyszęczy zlotich, iednak tim telko, ktorzy zadnich maiętnosci nie dierzą, bo czy wszitczy maia za swe, gdiżem tego statecznie postrzegal y nie maia się mies[z]lacz do odprawy żaden z nich pod summieniem, gdiż o nich ordynatia iako sie ich zostawuie iasnie opiewa. Wiecz⁶⁸

Czeliadzi zasz i czy, ktorzybi przyjezdzi po smierci a pretextem iakiego rękodania⁶⁹ || [арк. 248] mielibi się nagrod iakich upominac za przysięgami, abi żadnemu nic nie dawano i do spolku inszych slug, abi przymowany nie bił, y owszem ktobi w placzeniu ostatny czwieri nie bił, abi ten bił od wszelakiey nagrodi oddaloni, gdiż pospoliczie tak zloscz ludzka się zaciągnela, ze nicz milszego, iedno po smierci uczniwych ludzy sarpac.

Czeladzi dwornei chudszy naznaczam dwa tysiaca zlotich to iest kucharzom, piekarzom, kredencierzom, piwnicznim, wozniczim, mastalerzom, misliwczom, praczkom i inszem. Niewolnem ludziom, także robotniczom, lokaikom y inim iakis kolwie kondicy roboczy naturi ludziom, ktorich ktorzyby niewolniki bily, wolnemi czinie, a ktorzy wolny, na tich wdtku więtszy wzgląd i daninę im więtszą dac, gdiż czy niebozeta wielky srogosci mey doznawali.

Osobliwie zaprzysięgam, aby wszitkie więznie, gdzie kolwiek są, wipuszczeni bily, y koźdemu z nich po trzy złote polskie odkazuię krom pogan, o ktorych zgromadzeniu niemałemu bacznich ludzi duchownich się porucza, iesliże puszczeni y wizwoleni czyli zatrzimany biez maia.

Z małżonką naszą o doziwoczcie zalilizmy pewnego postanowienia, ktora iesli zeby na postanowieniu mim przestala potomkow mich zaprzisięgam, abi na tem, czom postanowił, stanęły y nie zicząc sobie zadnich rosterkow, statecznoscz y bogoboinoscz y sanowaly. Są zasz niektore osobi, ktore są ukrzywdzone, także y wedlie consciency⁷⁰ się im nagrada naznacza, czo na osobliwym reiestrziku spisane spowiednikowi się zostawuię. Poprzysięgam przez Boga Naiwiszego, abi to wszitko od potomkow wikonano y uiszczono bilo. || [арк. 248 зв.]

⁶⁷ щороку (лат.).

⁶⁸ Так у тексті.

⁶⁹ Зі слова «рękodания» починається також перший рядок на арк. 248.

⁷⁰ совісті (лат.).

217.

Хоторого **Три** **св**тв **св**тв **св**тв : + :
 In nomine patris et filii et spiritus Sancti + Sancti in
 divinitate Trinitatis : Ja Sluga Bozji Janusz Ostror
 zkiy Castellan Krakowski swadajac ze nie powinnyego nad
 Smierc akademii woi. losz. przyjac sluzbnie przychodz
 abo iako cstonickomy koscianuskomy w Bogoboinowosci
 indobrem Poradku smierc sie dostalo : Jaz waszi ,
 Kresz... i oprawiac takie postanowione ostatniy moli
 smy Dobrem rozmyslem y dobrem drowem bendac na
 cielec cime ~~...~~
 Naprad idy po pro mowieniu nim oddawny duchowny
 Panu Bozji, Siemi cialo aby iako na przychod diane bylo
 prosze ktore aby podw bione bylo nad laurari my (a
 koleckiy Przytulny w kosciele Tarnowskim podliemacki
 zony y Krewnych mich wygrobitem ktorym sobie ro
 bic dal, ktorzy iszkowy Smierc zakroczyba dopla ciez
 Apogrob Ochowy w dole miedzin Ludzi Dobroci w dole
 nich Sprawie, Naktorem nie kucklubie Swiatra alboli
 obwidliny pypse abisio drialo jedno kuc chwalo Bozei v
 powadze family sie zgalu ktori jednak zensytkim aby
 nie kosc wal awisiczi Tiszcy stonich Polskich wa chun
 nie wchodzi stoki po gi ~~...~~

Anzi biskup Opiekunji na Troie w dole lam jednich Klady Ja obro'
 Lno wski cke iako Jasnio w dole dney Kocy stopi Miko baina Radzi
 Biskup Wolskie^o Wilenskie^o Carola Codkumiera Starosty
 Kynowski Emickiego Stanikawa : Pol : wo : Kzow : Hst : Koron
 nego y Danilowicza Kraicse^o Koronne^o jadami,
 Siemianickiego pod czi^o Koronne^o Jana Smosonskie^o
 Lisarda Lno wskiego Woesciwicha Kunickie^o Skibnika
 Kamnienickie^o Marchina Bronislawskiego Marchina
 Dobieskie^o Hermobanfa Ligeze, Chovazego Krowickie^o

Фрагмент тестаменту краківського каштеляна кн. Януша Острозького з луцьких земських книг: початок і завершення документа (див. зворот)

Doc

Obblemie po prifuzam potomkov abí wdraka Símny koro
die, ad pía, opera, nam adáá oddano býly takéž bídinky d'zi bi
ostatny d'kon obia y'mie nem Alifli ney ni go w'rasat

Gubel'niyego Komitosa

Napred Rubeni w'ochi wdraká odobrac y'd'ni d'izomi sta
trétni do chonac dohi jedno rucho memi v'd'smia namac
može ni w'ddawac ani rozprase
w'ibeli p'sme redi napu w'obies d'ar pac jedno dokoni
w'stámen tom sie okazi A Obblemie Armat Klendi splen
didio i'nsied Supole ctihá k'ozemi sie Family magnifi
conci ja o'wabia takéž sum z'ostawionijes potomkonij ni
w'stat y'ni gl'os chiba in maxima d'mortalí ne cessitate
Máimowá dass ni p'ntowis poddanijes ni c'ni mis'fies bi
dunkom medae opadac y'gnis y'ow'om awgmentum i' d'
ctinijes do oddania w'etátseli d'zi d'izomi Alcomi dass
do na má esz fidelite oddac

Koschiotom Spitalom abí mis'fies d'ad'ni'z'uwano,

Кошотомъ спиталомъ абі мис'фисъ д'ад'ни'з'увано,
кошотомъ спиталомъ абі мис'фисъ д'ад'ни'з'увано
и пр'язвого Кошотомъ Пана Петра Кошотомъ
д'оволь по в'сего аз' а пр'язвого аб'д' Нит'в'нго
бод' (пога т'в'ль аб'д' до Конд'ца' Таб' в'апос'на' о'с'ч'но'
т'в'ль о' К'т'в'ль с'р'ав'ль с'р'ов'их'д' з'в'с'им'х'д' Ест'в'
в' П'ли'н'д'

Osobliwie poprzisięgam potomkow, abi wszitkie summy, ktore się ad pia opera naznaczą, oddane bily, także budinky [g]dziebi ostatny dzien oznaymieniem misli mey nierozerwał.

Gubernatorow powinność.

Naprzod ruchomi rzeczy wszystkie odebrać y dziedziczowi statecznie dochować, czo się iedno ruchomemi rzeczoma nazwac może, nie rozdawac any rosprowadzać⁷¹, gdiz wiec zwikli po śmierci na pogrzebiech sarpac iedno to, czo komu testamentem się okaze, a osobliwie armat, klenodi, splendide⁷² i inszych superlectilia⁷³, ktoremi się family magnificencii⁷⁴ ozdabia, także sum zostawionych potomkowy nie rusacz y nie głosicz, chyba in maxima et mortali necessitate⁷⁵, maiętnosci zasz nie pustosicz, poddanych nie cziemieszicz, budynkom nie dac opadac y gnicz, y owszem augmentum⁷⁶ ich czynycz do oddania w czałosci dziedziczowi, a komu zasz czo naznaczą fidelite⁷⁷ oddac.

Koscziolom, spitalom abi nicz nie zadzierzywano.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 26, оп. 1, спр. 27, арк. 247-248 зв.

Оригінал: невідомий

Копія:

1. ІЦДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 27, арк. 247-248 зв. Власноручний тестамент померлого кн. Януша Острозького без підписів і печаток небіжчика та свідків пред'явив у Луцькому земському суді іменем брацлавського воєводи Олександра і його сина Франциска князів Заславських їхній уповноважений Петро Костошковиц-Хоболтовський 20 січня 1621 р.
2. Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – Тека 131, plik 21, s. 5-10. Незавірений екстракт з луцьких земських книг запису від 20 січня 1621 р.

Публікація: публікується вперше

⁷¹ Дали у тексті пропуск.

⁷² прикраси (лат.).

⁷³ речей (лат.).

⁷⁴ вельможні (лат.).

⁷⁵ у крайній і життєвоважливій потребі (лат.).

⁷⁶ примноження (лат.).

⁷⁷ належним чином (лат.).

**Між 23 червня 1617 і 6 січня 1618 р. Без місця. –
Тестамент Елеонори з князів Острозьких,
дружини троцького каштеляна Яна-Єжи Радзивіла**

W ymie Oуca, y Syna, y Ducha Swietego amen.

Ia, Leonora z Ostroga Radzywyłowa, yz sie znam byc chora na zdrowiu, ale na umysle zdrowa, y eslyby Pan Bog na mie smierc dopucic racyl, tedy tym pismem testamentem, reka moia pisanym, tak, iako Pan Bog do serca podal, oznaimuie y tak miec chce.

Naprzot duse moie Panu Bogu porucam y milosierdziu Iego Swietemu, a ciało moie aby tam bylo pochowane, gdzie umre, nie prowadzac nigdzie a zeby nie dlugo trzymaiac, gdyzem to y w drugich ganyła, co panu malzakowi y dobrodzieiowi memu porucam. A tam, gdzie bede lezala, zapisuye na ten koscal dwa tysace zlotych polskich. Na koscal yazłowecki, choebym nie tam lezala, tysac zlotych polskich, na || [s. 152] klastor panienski nieswiski tysac zlotych polskich, a na koscal swietego Kazimirza [w] Wylnie tysac zlotych polskich, a na koscal bernadynski w Nieswizu piecset zlotych polskich, y na koscal tez bernadynski w Tarnowie tysac zlotych polskich, na koscal mirski dw[e]scie zlotych polskich, na spital nieswiski dwes[c]ie zlotych polskich, a na odprawe pogrzebu moiego zapisuie trzy tysiace zlotych polskich, który pogrzeb pan malzonek y dobrodziey moy odprawowac ma.

Na odprawie bialej czeladzy moy[ey], ktora przy mnie iest, zapysuie ctyry tysiace zlotych polskich, aby wedlug uwazenia pana malzaka mego rosprawione byly. Xiendzu kapelanowy || [s. 153] osobliwie zapisuye dwiescie zlotych polskich, a na slugi karlicy moy nad odprawę sto zlotych polskich. Pesowy karłowy piendzesiat zlotych polskich. Biale chusty moie miedzy biale glowy rozdane byc maia y po yednym letniku, co takze uwazeniu pana y dobrodzieia mego zlecam, to wsytko odprawowano ma byc.

Sumy moy, ktora mam na Iazłowcu, sobie od nieboszyka piersego malza[ka] mego zapisana, s teze sumy zapisuye bratu moyemu rodzonemu, ktorego zyce sobie ogladac, dwadziesca tysiecy zlotych polskich, a ozobliwie klenot, com go miala od yego moscy pana oуca y dobrodzieia mego, mianowice krzyzyk ze trzema kamieniami: || [s. 154] diamentem, rubinem y smaragiem, a siostrze mey rodzoney pani woiewodziny braclawski dziesiec tysiecy zlotych polskich, a dziatka[m] iey po tysiacu zlotych polskich.

A co sie dotyce pana malzaka y dobrodzieia mego, po ktorым milosc y chec scyra zawsem doznawala, a yemu po ten cas nic dobrego nie ucynila, yze tes dla mnie y oprawa moiey, o Bucac cyniac, wielkie nakłady cynil y skody wielkie podial, tedy zapisuye mu ostatek sumy Iazłowiecki, co sie nad te wydatki zostanie,

y sumy wsytkie wlewkowe y przewody prawne na maietnosciah yazloweckich otrzymane, wsytkie iemu daruye wiecznie.

Do tego zloto, lancuchi, kleinoty, perly, srebro y gotowe pieniadze, ktoreby sie po mnie zostaly, || [s. 155] saty y wszytka ruchoma maietnosc od mala do welia, nic nie uymuiac, to wsytko zapisuye y daruie wecnie temus panu Ianowi Yerzemu Radzywylowi, malzakowi moyemu, tylko to, com wyzey naznacyla, ma sam odac y poplacic, w cym onego y sumnienie yego obowiazuye, aby ynacy nie cynil.

Waruie y to, aby potomka[m] Yazlowieckich teze malzonek moy odal srebro y co ym nalezy, aby nic nie zostawalo na duszy moy[ey], co wsytko aby wedlug tego, iaka napysala, odprawiono bylo, wola moye wykonuwaiac, nie narusaiac t[e]y woli moy[ey], pilne zadam. A iesliby kto chcial to narusac, pozywam go przet strasliwy Sad Bozy Sprawiedliwego Sendziego.

Ktory || [s. 156] testament, wolia moye ostatnia, reka swa pysany, podpisalam y piecenc przylozylam.

Leonora z Ostroga Radzywylowa, reka swa.

Archiwum Glówne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dzial XI. – Sygn. 91. – S. 147-152.

Оригінал: Archiwum Glówne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dzial XI. – Sygn. 91. – S. 147-152 (за старою нумерацією 151-156). Власноручний заповіт, завірений підписом і печаткою (s. 156). Нижче на с. 156 розписки різними почерками:

1) Roku tysiąc szescset osmnastego m[ie]si[a]ca Ianuary dziewiątego dnia ten testament oswieconey xsiężny xsiężny Leonory z Ostroga, kasztelianowey trockiey, przed nami, urzędem grodzkim nowogrodskim, zupełnym sądy[m] grodzkim, na ten czas odprawuiącym, był pokladany przez pana Iakuba Woinę, slugę oswiecon[e]g[o] xsiążęcia xsiążęcia Iana Ierzego Radziwila, kaszteliana trockiego.

Ian Kięrsnowsky, podwoiewodzy nowogrodsky.

Adam Korsak, sędzia grodzki nowogrodzki, ręką swą.

Ин Дрочыловский, кгородский новгородский писарь⁷⁸.

2) Рокъ хѣи⁷⁹ оевраля шостого[о] дня тотъ testamentъ в Бозе змерлое усвеценое кнежны ее м[и]л[ос]ти панее троцкое панъ Петръ Павликовский, с книгъ кгородскихъ новгородскихъ до книгъ земскихъ переносечи и до актыкована подаючи, ѿ сѣдѣ покладал.

Ирошь Влашовъский, судья.

Инь Протасович, писарь⁸⁰.

Копії:

1. Archiwum Glówne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dzial XI. – Sygn. 91. – S. 153-154 (за старою нумерацією 157-158). Копія з оригіналу.
2. Archiwum Glówne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dzial XI. – Sygn. 91. – S. 156-160 (за старою нумерацією 160-164). Завірений випис з новогрудських гродських книг від 9 січня 1618 р.
3. Archiwum Glówne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dzial XI. – Sygn. 91. – S. 163-166 (за старою нумерацією 167-170). Завірений випис з новогрудських земських книг від 6 лютого 1618 р. з уписанням екстракту з новогрудських гродських книг від 9 січня 1618 р.

⁷⁸ *Затис про облятування в судових книгах зроблений почерком новогрудського підвоєводи Яна Керсновського. Підписи урядників під ним власноручні.*

⁷⁹ [1]618.

⁸⁰ *Підписи урядників власноручні.*

4. Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwiłłów. Dział XI. – Sygn. 91. – S. 168-170 (за старою нумерацією 172-174). Незавірений випис з новгородських земських книг від 6 лютого 1618 р. з уписанням екстракту з новгородських городських книг від 9 січня 1618 р.
5. Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwiłłów. Dział XI. – Sygn. 91. – S. 174-177 (за старою нумерацією 178-181). Завірений випис з новгородських земських книг від 6 лютого 1618 р. з уписанням екстракту з новгородських городських книг від 9 січня 1618 р.

Публікація: *публікується вперше*

№ 4

1619, серпня 6. Люблін. –

Тестамент князя Януша-Павла Олександровича Острозького

W imie Oуca, у Syna, у Ducha Świętego Boga w Troуcy Iedynego. Amen.

Schodząc s tego swiata, ten testament ostatniey woleу swoiey zostawuіe, obo-więzuіac sumnienie potomkow swoich, aby one we wszystkich punctach wcale zachowali у wykonali⁸¹.

Naprzod ducha mego Panu Bogu w ręce oddaіę, proszac Iego Swiatobliwego Maіestatu, aby mnie nie wedle wielkosci grzechow moich, ale wedle swego nie-przeliconego miłosierdzia sądzic raczył.

Cіało moіe w kosciele iaroslawskim w kaplicy u fary tam, gdzie brat moy na-milszy pobożney pamieci xiaze Constanti Ostrogskie w Panu Bogu odpoczywa, ma bydz pochowane. || [s. 6]

Kosciolom graeckim, cokolwiek nalezy у na co prawo skaza⁸², ma bydz wszystko przywrocono у do possessiey puszczono.

Do kosciola lacinskiego ostrogskiego, gdzie sławney pamieci x[iąze] i[ego] m[iłosc] Constanty, pan stryі moy, lezy, leguіe у wiecznemi czasy daruіę wiesz w ostrogskiey włosci leżacą Moszczenicę, z tą obligacią, zeby piec viccariow, a szosty probosc za dusze moіe dwakrocъ mszą w tydzien odprawowali: feria se-cunda et sexta requiem et die sabbati de Beatae Virgine atque feria tertia sacrum⁸³ cantatum⁸⁴.

Do kaplicy kosciola farnego iaroslawskiego, gdzie cіało moіe pochowane bę-dzie, wiesz Nowosielcze od klucza przeworskiego, [na] ktorey wyderkawf⁸⁵ iest zapisany, funduіę wiecznemi czasy.

⁸¹ У копіях з люблінських городських і луцьких земських книг на полі навпроти речення по-мітка: Сігса һогат 9 (у перекладі з латини: близько години 9).

⁸² У копіях з люблінських городських і луцьких земських книг: роказа.

⁸³ Цього слова немає в копії документа, вписаній до люблінських городських книг.

⁸⁴ [у] вівторок і п'ятницю заупокійну службу, а в день суботній до Пресвятої Діви, та-кож [у] вівторок співану службу (лат.).

⁸⁵ Так у тексті.

Oycom karmelitanom⁸⁶ lubelskim leguie dwa tysiac zlotych.

Xieznom ich m[ilos]cziom wszystko przypadnie iako successorom.

Oycom iezuitom iaroslawskim tysiac zlotych.

Mniskom⁸⁷ iaroslawskim tysiac zlotych. || [s. 7]

Sługom swoim wszystkim y niebozczykowskim takze, ktorzy maietnosi trzy-
maią, po pięci tysiecy zlotych na tych dzierzawach modo obligatorio⁸⁸ zapisuię y
dozywocia.

P[anu] Moszynskiemu, ze nie ma nic, zapisuię na Zalasowey, Zlotyowie, Ko-
rytach piec tysięcy zlotych, co ma trzymac az do wykupna pospołu wszystko, y
dozywocie.

P[anu] Broniowskiemu na Wirzchoslawicach piec tysiecy zlotych y dozywoc-
cie, co sobie ma wykupic od p[ana] Sumowskiego y we dwoygu sumach trzymac.

P[anu] Remczyczkiemu na schinwaldzkim woytowstwie, przydaiać oszm
chłopow, piec tysiecy y dozywocie.

P[anu] Starzyczkiemu Krupiec y Hlinniki, piec tysięcy na tym y dozywocie.

P[anu] Woynarowskiemu na Borowicy y Wilyey pięć tysiecy y dozywocie.

P[anu] Annibalowi na Tynnem pięć tysięcy y dozywocie.

P[anu] Niezwoiowskiemu tysiac zlotych.

P[anu] Kruszynskiemu tysiac zlotych.

Iezuitom lubelskim tysiac zlotych na dzwon.

Oycom bernardynom y dominicanom lubelskim obiema pultora tysiac, po⁸⁹
pulosma sta rozumic się ma. || [s. 8]

Xiędzu Grębinskiemu zlotych siedmset.

Panu Grębinskiemu tysiac zlotych.

P[anu] Obuchowskiemu Pyan od Krupey, piec tysiecy y dozywocie.

Sługom inszym młodszym po pięci set zlotych.

Ianusz xiąze Ostrogskie, reką swą.

Ian Badzynski, miecznik wołyński.

Konstanty Chreptowicz, reką swą, m.p.

Alexander⁹⁰ Wielohorsky⁹¹.

Iarosz Moszynski, reką swą własną.

Sebastianus Kaiek⁹², n[otarius] p[ublicus].

Potym o godzinie dziesiatey, gdy iego x[iążęca] m[ilos]cz troche sobie odpoc-
czał, gdy słudzy iego x[iążęcey] m[ilos]czi przypominali zasługi ie[g]o m[ilos]czi

⁸⁶ У копії з люблінських городських книг: karmelitom.

⁸⁷ У копії з луцьких земських книг: mniszom.

⁸⁸ у спосіб застави (лат.).

⁸⁹ У копії з люблінських городських книг перед цим словом: со.

⁹⁰ У копії з люблінських городських книг перед іменем стоїть слово: Panowie.

⁹¹ У копії з люблінських городських книг після прізвища дописано: manu propria.

⁹² У копії з люблінських городських книг після прізвища дописано: manu propria.

pana Moszynskiego, iego x[iązeca] m[iłos]cz zeznał, isz⁹³ p[anu] Moszynskiemu iesli wprzod naznaczoney⁹⁴ maietnosci nie będzie chciał trzymac, tedy summe gotową pięć tysięcy złotych polskich leguię, które potomkowie moi zarazem onemu zapłacic maia, a to miasto pierwszego legatum⁹⁵.

Panu Remezyckiemu y panu Broniowskiemu ieszliby koronnemi maietnosciami contentowacz || [s. 9] sie nie chcieli, ktorem onym naznaczył, tedy onym potomkowie moi bona aequiualentia⁹⁶ na Wołyniu pod Ostrogiem na mieysce tych koronnych naznaczc maia, które temze prawem, iako coronne, zastawą y dozywociem trzymac będą.

Ianusz Onusz Okrorskie⁹⁷ xiąze Ostrogskie.

PP. Stephanowi⁹⁸.

Ktorego to testamentu⁹⁹ xiezną iey m[iło]sz czyni opiekunką wszystkiego¹⁰⁰.

Potym ante horam undecimam¹⁰¹ gdy słudzy xiązeczia iego m[iłos]czy niektorzy przypomniaли p[ana] Szymona Kopyczynskiego, pana Adama Iordana, pana Stephana Chmieleczkiego y pana Lodwika Poniatowskiego, isz zadnego opatrzenia nie maia, y proszili za nimi, zeby iego x[iązeca] m[iłos]cz przynamniey po piaci tysiecy złotych onym¹⁰² zapiszał, na co iego x[iązeca] m[iłos]cz odpowiedział, yz nie po piaci, ale po dziesiaci tysiecy złotych onym zapisuię.

Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – Teka 131, plik 18, s. 5-10.

Оригінал: невідомий

Копії:

1. Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – Teka 131, plik 18, s. 5-10. Нотаріально завірена копія testamentу кн. Януша-Павла Острозького, оформлена в день його укладання 6 серпня 1619 р. в будинку Анни, дружини Людвіка Понятовського. Документ засвідчений власноручним підписом, нотаріальним знаком і печаткою публічного нотаріуса і люблінського війта Себастьяна Каєка з Сульмежич (6 серпня 1619 р.), а також підписом люблінського препозита і офіціала Яна Кліссенського (7 серпня 1619 р.).
2. Archiwum Państwowe w Lublinie. – Księgi grodzkie lubelskie, RMO, sygn. 49, s. 770-772. Testament померлого кн. Януша-Павла Острозького пред'явили у Люблінському городському суді його слуги волинський мечник Ян Бондзинський,

⁹³ Фрагмент тексту від початку абзацу до цього місця відсутній у люблінських городських і луцьких земських книгах. Навпроти тексту, що йде далі, в обох списках міститься нотація: circa horam 10 (у перекладі з латини: близько години 10).

⁹⁴ У копії з люблінських городських і луцьких земських книг: naznaczoney.

⁹⁵ надання (лат.).

⁹⁶ співмірні мастки (лат.).

⁹⁷ У копії з люблінських городських книг: Okstrorobgskie; у копії з луцьких земських книг: Okstrorobgskiskie.

⁹⁸ У копії з луцьких земських книг: PP. Stesteanom O. X. L.

⁹⁹ Фрагмент тексту від початку рядка і до цього місця відсутній у копії з луцьких земських книг.

¹⁰⁰ Це слово відсутнє у копії, вписаній до луцьких земських книг.

¹⁰¹ перед годиною 11 (лат.). У копії з луцьких земських книг навпроти тексту на полі додаткова позначка: circa horam 11 (у перекладі з латини: близько години 11).

¹⁰² Це слово відсутнє у копії, вписаній до люблінських городських книг.

- Каспер Бродовський, Станіслав Бондзинський, Миколай Глембоцький, Людвік Понятовський, Стефан Войнаровський, Адам Йордан, Адам Бояновський, Габріель Ремчицький, Станіслав Броньовський, Монті Аннібал, Єжи Крушинський і Станіслав Пшпитицький 22 серпня 1619 р. Цей список завершується інформацією про місце і дату укладання документа: «Actum Lublini in curia generosae D[ominae] Annae Poniatowska die 6 augusti 1619», а також підписом публічного нотаріуса Себастьяна Каєка: «Seb[astianus] K[aiiek], notarius publicus, manu propriae».
3. ЦДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 25, арк. 36-38. Тестамент померлого кн. Януша-Павла Острозького пред'явив у Луцькому земському суді слуга небіжчика Криштоф Мельжинський 4 жовтня 1619 р. Приймаючи його для вписання в книги, урядники вислухали заяву Данієля Зенкевича, уповноваженого слуги княгині Анни з Костків Острозької і сандомирського старости Станіслава Любомирського, про фальшування документа і визнали, що він є неавтентичним, на що вказує відсутність під заповітом печаток князя і свідків. Цей список завершується інформацією про місце і дату укладання документа: «Actum Lublini in curia g[e]n[er]osae D[ominae] Am[ae] Poniatowska die 6 aug[usti] 1619», а також підписом публічного нотаріуса Себастьяна Каєка: «Seb[astianus] K[aiiek], n[otarius] p[ublicus], m[anu] p[ro]p[ri]ae».
 4. Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie. – Konsystorz Generalny Lubelski, гер. 60 A VI, s. 166 v.-169. Впис до книги публічних актів, проваджені люблінським війтом і публічним нотаріусом Себастьяном Каєком, від 6 серпня 1619 р. під назвою: «Ultima voluntas Illustis et Magnifici Domini Domini Ducis in Ostrog Janussi».
 5. Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu. – Jarosław, ks. 869, s. 9-18.
 6. Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. – Rkp 1031, s. 133-135. Копія тестаменту кн. Януша-Павла Острозького, вписана до хроніки Острозького фарного костелу як додаток до розповіді про смерть молодого магната.

Публікації:

1. (за копією з архіву Перемишльської архідієцезії): Makara J. Dzieje parafii jarosławskiej od początku do r. 1772. – Jarosław, 1936. – S. 126-128.
2. (за вписом до люблінських гродських книг з урахуванням фрагментів, відсутніх у ньому і наявних у книзі публічних актів вііта Себастьяна Каєка): Kus J. «Wielkie, ale krótko trwale oyczyzny nadzieie...» Adam Konstanty i Janusz Paweł książęta Ostrogscy, wojewodzice wołyńscy // Muzeum w Jarosławiu. Zeszyty muzealne. – Jarosław, 1998. – S. 116-119.
3. (за копією з хроніки Острозького фарного костелу) Kronika parafii Ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Testament X. Janusza / Odcz. T. Wychowanic // Wołanie z Wołynia – Воляння з Волині. – Ostróg, 2000. – Ч. 1 (32). – S. 45-46.